

Köy Enstitülerinin Eğitim Kültürüne Getirdiği Demokratik Değerler ve Eleştiri Günleri

Pakize TÜRKÖĞLU¹

Özet

Bu makalede Köy Enstitüsü sisteminin yarattığı demokratik değerlerle, eleştiri kültürü ve üretici eğitim arasındaki ilişki ele alınacaktır. Makalede, nüfusun yüzde 80'inden fazlasının köylerde yaşadığı, okuryazar oranının son derece düşük olduğu 1940'larda köyün kalkındırılması ve canlandırılması amacını taşıyan eğitim uygulaması incelenmiştir. Bu uygulama geçmiş için olduğu kadar günümüz için de önemlidir. Köy Enstitüleri ile üretici, yaratıcı, eleştirel düşünen ve toplumsal değişimin aktörleri olacak bireyler yetiştirildi. Böylece demokrasinin temel ilkelere karşılık gelen eğitimde fırsat eşitliği ve yeni bir eğitim kültürü yaratıldı. Bu makale sınırları içinde söz konusu uygulamalar ve sonuçları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, üretici eğitim, eleştirel düşünce, eğitim kültürü.

The Democratic Values Village Institutes Brought to the Educational Culture and Days of Critique

Abstract

In the present article, the relation between the democratic values created by the Village Institute system and criticism culture and productive education will be tackled. In the article, the education practice, which was aimed for the development and revitalization of the village during the 1940's, when the literacy rate was very low, and more than 80% of the population was living in rural areas, was examined. The relevant practice is as important today as it was important during the past. By courtesy of Village Institutes, productive, creative individuals, who were able to make critical thinking and who would be the actors of the social change, were raised. By this means, equal opportunity in education, which is among the basic principles of democracy, was ensured and a new education culture was created. Within the present article, the relevant practices and their results will be evaluated.

Key Words: Village Institutes, productive education, critical thinking, education culture

Giriş

Kapatılmasından bunca yıl sonra bu sistemin hala gündemde ve özlenir olmasının nedeni kuşkusuz yerinin doldurulamamış olmasıdır. Kaldı ki günümüzde, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda benimsenen Eğitim Felsefesinden, kültür ve eğitim politikalarından bile cayıldığı görülüyor. Bireylerin ve toplumun çağdaş gereksinmelerini karşılamayan, çağdaş gelişmelerin geri-

¹ Aksu Köy Enstitüsü ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Mezunu, Eğitimci, Yazar

sine düşen uygulamalara sapılması büyük yanlıştır. Örneğin genel eğitim ve kültür dersleri olan Felsefe, Sosyoloji, güzel sanatlar benzeri ve dersler kısıtlanarak, hatta fen ve teknoloji dersleri de kısıtlanarak, öğretim programlarının öğretici derslerle, din konularıyla doldurulması kaygı verici bozulmalardır. Dahası herkese eşit olarak verilmesi gereken zorunlu eğitim okullarının bir bölümünün, meslek amaçlı olmayan İmam okuluna dönüştürülmesi, Anayasaya ve insan haklarına, zorunlu eğitim hakkına aykırıdır.

Köy Enstitüleri, “Atatürk’ün direktifleriyle köylere hizmet götürmek için 1935’te kültür Bakanlığı’na getirilen Saffete Arıkan döneminde, Eğitim Kurullarıyla başlatılan (1936), Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in çabasıyla, 17 Nisan 1940’ta çıkarılan 3803 sayılı yasayla açılmış kurumlardır. Ülkemizin o günkü gerçeklerinden ve gereksinmelerinden yola çıkılarak, kendi yönetici ve eğitimcilerimizce, öğretmen-öğrenci katılımı ve halk imceciyle gerçekleştirilen büyük bir atılımdır. Kalkınmayı ve demokratikleşmeyi destekleyici, yerli bir eğitim ve kültür hareketi, dünya çapında yeni bir uygulamaydı. Amerikalı eğitimci Fay Kirby’nin saptadığı gibi, sistemin dünya çapında yeni ve çözümleyici özelliği, Eğitim, ekonomi ve kültür ilişkisi bağlamında getirdiği “*Üretim İçinde Eğitim Ve Öğretim Yöntemi*”dir.²

Bu makalede, Köy Enstitülerinde yönetici, öğretmen, öğrenci birlikteliği ve tam katılımı ile hayata geçirilen, “*Üretim İçinde Eğitim*” uygulamasının yeni bir eğitim ekonomisi ve demokratik eğitim kültürünü oluşturan ortamları ve koşulları kısaca tartışılarak, enstitü toplantılarında uç veren eleştiri kültüründen örnekler sunulacaktır.

Yeni Bir Eğitim Kültürü: Eğitimin Yüksek Maliyetini Azaltmak ve Üretici Eğitim

Batı örneği tüketici eğitim yöntemi kötü değildi. Ancak bu yöntem sürekli malzeme tüketerek, işe yaramayan küçük “iş” alıştırması yaparak eğitimin maliyetini yükseltiyordu. Batı toplumları zengin endüstri gelirlerinden ve müstemele gelirlerinden eğitime bol pay ayırarak ekonomik sorunu aşmış başarı sağlıyordu kuşkusuz. Bugün tüketici eğitimin giderini karşılama yönünde Batı’nın da darda olduğu biliniyor. Yazının icadı Milattan öncelere dayanmasına karşın, dünyada okuryazar bile olamayan yığınla insan bulunmasının bir nedeni, eğitimin böylesine pahalı olmasıdır. Kaldı ki eğitim sadece okuryazarlık değildir.

Köy Enstitülerinin kurucusu ve sistemin ardındaki düşünür, Eğitimci İsmail Hakkı Tonguç, sözünü ettiğimiz bu gerçeği daha Gazi Eğitim Enstitüsü’ndeki öğretmenlik yıllarında iş derslerinde görür. Tonguç, öğrencilere İş Dersleri’nde işe yaramayan işler yerine, yani malzeme tüketerek temrinle minyatür objeler yapmak yerine, gerçek ders araçları yaptırıp çok iyi sonuç almıştır. Böylece malzeme ve zamandan kazanıldığı gibi, öğrenciler gerçek araçlar yapma becerisi ve alışkanlığı da kazanıyordu.

Tonguç, Türkiye’de nüfusun yüzde 80’inin köylerde yaşadığı koşullarda, köylerdeki eğitimi yüzde yüze çıkarma sorumluluğu ve yetkisi aldığı anda (1935), karşısına çıkan en önemli sorun, Batı örneği tüketici eğitimin yüksek maliyeti olmuştur. Yine Kirby’nin saptamasına göre, bu gerçek karşısında Tonguç, klasik eğitim yöntemini kökten değiştirmeyi, üretici yöntemi ülke çapında yaymayı zorunlu görüyordu: “*Bütün derslerle ilgili metotların kökten değişmesi, derslerin iş içinde iş aracılığıyla öğretilmesi gerekiyordu*”³

1936’da açılan Eğitim Kurullarında ve Köy Öğretmen Okullarında (1937), arkadaşlarıyla yaptığı “*Üretim İçinde Eğitim*” denemesinden çok iyi sonuç alınca, *Köy Enstitüleri Yasası*, “*üretici eğitim*” üstüne temellendiriliyordu.

² Fay Kirby, İmece Dergisi, 1962, s. 16,

³ Pakize Türkoğlu, Kısa Süren Hasat, Önsöz, 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014

Üretici eğitim yöntemiyle öğrenciler, çeşitli eğitim öğretim çalışmalarını, her dersin iş alanında yaparken (kültür derslerini de aynı yöntemle yapıyorlardı), ortaya çıkan ekonomik ve kültürel değerler, öğrenme ortamını zenginleştirip eğitimin giderini azalttığı gibi, yeni bir okul kültürü de yaratıyordu. Bu yöntemle, eğitim ekonomisi ve kültürü zenginleşip ucuzladığı için, artık sadece seçkinlere ulaşan, lüks bir hizmet olmaktan çıkıp, devlet eliyle en uçtaki küçük yerleşim birimlerine kadar kolayca götürülebilen zorunlu bir temel hizmet durumuna gelmişti.

Üretici Eğitimin Yerleşkeleri

Okulların mimarisini ve yerleşkelerini, yapılacak eğitimin amaçlar belirler. Köy Enstitülerinin ve bağlı köy okullarının, köy bölge okullarının mimarisi ve yerleşkeleri de üretici eğitim yöntemine uygun olarak biçimlenmiştir. Köylere yarayışlı öğretmen vb. elemanlar yetiştirmek için açılan bu kurumlar, çok amaçlı ve çok programlı olarak gelişmekteydi. Sadece okuryazarlık ve bilgi öğrenmek değil, köyleri canlandırmak, köylünün ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmek, kalkınma ve demokratikleşmeyi eğitim yoluyla desteklemek amaçlanmıştır. Bu nedenle enstitü programının yarısı kültür derslerine yarısı modern tarım ve teknik sanatlar ders ve çalışmalarına ayrılmıştı.

Köy Enstitüleri, yürürlükteki eğitim kurumlarının dışında, üretici eğitimin gerektirdiği büyük topraklar üstünde kendi kendini kurmuş eğitim işletmeleriydi. Önceden hazırlanmış maddelelere göre değil, “üretim içinde eğitim” uygulamasının getirdiği sonuçlardan ilkeler çıkarılmış ve sistemleşmiştir. Bunu yaparken kuşkusuz Eğitim Biliminin gücü kullanılmış, klasik pedagoji zorlanarak fildişi kulesinden indirilip üretime koşulmuştur. Bu yöntemle eğitimle üretici iş barıştırılmış, eğitimle ekonomi, hatta kültür bir araya gelmiştir.

Çok amaçlı, çok programlı olan Köy Enstitüleri, bu nedenle de bir yapılı, iki kapılı klasik okullar değildi. Çevresinde tel örgü ya da duvar olmayan, büyük topraklar üstünde, irili ufaklı yapı ve tesisleri, bağları bahçeleri, koruları, çeşitli ekeneği olan modern bir köy ya da kentköy gibiydi. Kovanlıkları kümesleri vardı. Sürüleri ağılları atları arabaları, bisikletleri motosikletleri, kamyonları kamyonetleri cipleri, çeşitli modern tarım araçları vardı. Laboratuvarları, kitaplıkları, ışıkları atölyeleri, kiminin balıkhanesi, kiminin matbaası vardı. Spor tesisleri, spor araçları kayakları, müzik salonları, mandolinleri, piyanoları, akordeonları ve benzer aletleri vardı.

Yönetici öğretmen ve öğrenciler bunların çoğunu hazır bulmamış, üretim içinde eğitim öğretim yaparken öğretmen ve öğrenci emeğiyle binalar yollar kaldırımlar yapılmış, toprak işlenmiş, her yer ağaçlandırılmıştı. Bu işler ve derslerde doğal olarak, iş araçları eğitim araçları olmuştu. Eğitim ve öğretim gerçek hayatın işleri içinde yapılıyor, öğrenciler, öğrenirken, bilimin bulgularını elle tutacak kadar işin içine giriyor, öğretmenleriyle el ele, yan yana çalışıyorlardı. Köy Enstitüleri ve köy okulları yerleşkelerinin projeleri, Milli Eğitim Bakanlığınca açılan yarışmada kazanan, dönemin ünlü mimarlarınca hazırlanmıştır. Onlar, yasayı inceleyip, çadırlarda barakalarda işi başlatan ilk öğrenciler ve öğretmenlerle bir süre birlikte yaşayıp, bölge iklimi hatta mimarisine ve eğitim mimarisine uygun projelerini bakanlığa sunmuşlardır.

Kalkınma ve Eğitim İçin Bölgesel Örgütlenme

Ülke; iki, üç ya da dört ili kapsayan kesimlere ayrılmıştı. Her kesimde açılan enstitü, kendi kesimine giren illerin kültür ve eğitim merkezi konumundaydılar. Her enstitü kesimine giren köylerin eğitim ve kültür işlerinin birçoğunu bölge yönetimi işbirliğiyle sağlayabilirdi. Öğrencilerini kendi kesiminden alıp, onları kendi köylerine-yörelere atayarak daha yararlı olmaları amaçlanıyordu. Halkın beklentileri saptanıp, sorunları araştırılarak yerinde çözümler üretiliyordu.

Yörenin kültür ve eğitim sorunları, hatta ekonomik sorunları, enstitü programlarının ders konusu oluyordu. Örneğin Beşikdüzü ve Arifiye’de balıkçılık, Cılavuz’da hayvancılık, Aksu’da narenciye ve sebzeçilik dersleri gibi... Sapanca gölünün kenarındaki köylüler, gölden balık tutup yemeyi, enstitüden öğrendiler. Bölgelerin çeşitli folklor değerleri, enstitülerde toplanarak, kullanılıp okul kültürüne katılıyordu.

Böylece, “Bölgelerde (21 kesimde), örgütlenen enstitü merkezleri ve bağlı köy okulları, üretici yöntemle kendi ekonomisini ve demokratik kültürünü zenginleştirirken, bölge ekonomilerini ve kültürünü canlandırmanın, demokratikleşmenin ipuçlarını veriyordu. Bu yolla üretici yaratıcı ve demokrat kuşaklar yetişecek, bireyin ve toplumun gizilgücü ortaya çıkacaktı”⁴. Sistem, bölgelerin farklı sorunlarını ve eşitsizlikleri de kapsayan yeni programlar geliştirerek, her yere uygun çözüm üretebilen büyük bir örgütlenmeye dönüşmüştü. Bu uygulamanın, sadece o günkü Türkiye için değil, 21. yüzyıl dünyasında tıkanmaya başlayan tüketici eğitim ve kültür politikaları kısır döngüsüne de ışık tutabilecek ipuçları taşıdığı bugün daha iyi anlaşılıyor.

Yeni Bir Eğitim Kültürü

Eğitim ve öğretimin üretim içinde yapılması, eğitim ekonomisini zenginleştirilmesi yanında, yeni bir eğitim kültürü de yaratarak, eskinin edilgen okul kültürüne ket vurmuştur. Bu yeni demokratik değerlerle öğrenme ortamı, iki yönlü verimli duruma geçerek, öğrenci topluluğunu etkinleştiriyordu. Başka bir anlatımla, daha önce sadece yönetici ve öğretmenler, eğitimin etkin insan ögesi olarak görülürken, Köy Enstitüleri’nde öğrenci topluluğu da eğitimin etkin insan ögesi durumuna geçiyor. Köy Enstitüleri, eğitim kültürüne getirdiği yeni örneklerle eğitimi, eski okulun (ya da bugünkü okulun) bıkırtıcı, bunaltıcı kısır ortamından kurtarmış, üretici yaratıcı ve demokrat insanlar yetiştiren, bir kültür ortamına çevirmişti. Bu eğitim olayı, dünya eğitiminde hala tek ve özlenir örnektir

Klasik okulda sadece öğretmenler etkinlik yaratmaya çalışıp, öğrenciler edilgence sıralarda oturup, bilgi ezberleyerek sınava hazırlanırken, enstitülerde öğrenciler de gerek ders ve işlerde, gerek ders dışı eğitim yaşamında öğretmenler gibi etkin görevler, yetki ve sorumluluklar alırdı. Böyle bir uygulama, öte yandan eğitimin niteliğinin yükseltiyor, öğrencilerin demokratlaşmasını, bilinçlenmesini, öğrendikleri bilgi ve becerileri kullanabilmesini sağlıyordu. Enstitülerin uzantısı olan köy okulları da bu yöntemle çalıştığından bu sistem, ekonomik kalkınmanın ve demokratik toplumun gereksinimi olan nitelikli ve kültürlü yeni insanını böyle yetiştiriyordu. Üretici eğitim ortamında oluşan yeni eğitim kültürü değerlerinden kimileri aşağıdaki gibidir:

Eşineğitim Kültürü (Karma Eğitim), Enstitülerde Küme Düzenlemesi ve Küme Evleri, Öğrencilerin Yönetime Katılması, Yetki ve Sorumlulukları Paylaşması, Özgür Okuma Saatleri ve Okuma Alışkanlığı Kültürü, Eğlenti Günleri ve Eğlence Kültürü, Her Sabah Müzikli Ulusal Oyunlar Eğitimi ve Kültürü, Çevre Düzenleme ve Çevre Kültürü (Ağaç Kültürü), Teknoloji Kullanma Eğitimi, Alışkanlığı ve Kültürü, İmece ve Ekip Düzenlemesi, Paylaşma ve Dayanışma Kültürü, İş Kültürü, Vicdan ve Ahlak, Tutumluluk Alışkanlığı ve Kültürü, Güzellik Eğitimi ve Kültürü, Güler Yüzlü Disiplin Alışkanlığı (Özgüven ve Özdenetim Kültürü)...

Köy Enstitülerinde Eşineğitim Kültürü (Karma Eğitim)

O yıllarda Türkiye’de tüm okullarda karma eğitim vardı. Geçmişten kalan kız lisesi birkaç taneydi. Atatürk, toplumsal ilerlemede kadınla erkeğin aynı hak ve görevlere sahip olacağı bir toplum yaşamını yeni düzenin önkoşulu olarak görmüş, kadınların önene set çeken engelleri

⁴ Pakize Türkoğlu, Age.

Resim 1: Mandolin topluluğu.

yasalarla kaldırmıştı. Kadınların da erkekler kadar, eşit koşullarda eğitim görmesini istemişti. Sadece eğitim görmek değil, kadınlar da erkekler gibi meslek sahibi olmalı, doktorluk, mühendislik, yöneticilik gibi işler yapabilmeliydi. O, halkının kadın erkek birlikte yaşayacağı sağlıklı bir toplum kültürü oluşacağını, zaten toplumda bunun ipuçlarının bulunduğunu iyi biliyordu. Ülkemizin kadınları, Kurtuluş Savaşı'nda ellerinden geleni yaparak, bağımsızlığa kavuşmada erkeklerle yan yana savaş vermişlerdi.

Köy Enstitülerindeki eşineğitim (karma eğitim), Atatürk'ün bu görüşlerinin eğitim bilimi yoluyla yorumlanıp, kendi kültürümüze ve yaşam biçimimize ters düşmeyen uygulanmasının çağdaş örneğiydi. Halkımız, ülkeyi bağımsızlığa kavuşturma savaşımını, nasıl kadın erkek birlikte göğüslemişlerse, cahilliği yenme seferberliğinde de kadın ve erkeklerin birlikte eğitimiyle göğüsleyeceklerdi. Köy kadınları artık saban yerine traktör, orak yerine modern biçer döğeler araçlar kullanacaklardı. Enstitülere gider gitmez bize bisiklet öğretmelerinin, daha birinci sınıfta kız erkek herkese zorunlu motorculuk dersinin amacı buydu. Dahası, öteki elimizdeki mandolin ve kitap da bunun içindi. Her sabah oynadığımız halk oyunları, eğlence ve eleştiri günleri de bunun içindi.

Böyle bir donanımla yetişen öğrenciler karşı cins düşüncesi ya da duygusundan önce, kardeşane arkadaşlık duygusu içinde, aklı başında soylu, vicdanlı insanlar oluyorlardı. Orada erkeklerin kızlara laf atması, sataşması, korkutması diye bir şey bilinmezdi. Değerli bilim insanımız, Psikiyatri profesörü Atalay Yörükoğlu, enstitülerdeki eşineğitim uygulamasını ruh sağlığı açısından değerlendirerek, toplum kültürümüzün sağlıklı öğeleriyle eğitim biliminin çağdaş bulgularının bireşimi olan bir eğitim kültürü olarak görüyor, bunun okullar yoluyla sağlıklı yurttaşlar yetiştirdiğini ve sağlıklı bir toplum kültürüne dönüştüğünü kitaplarında konferanslarında sık sık belirtmişti.⁵ Bu konuda Tonguç o günlerde enstitü müdürlerine şunları yazıyordu: “Kurumlarımızda

⁵ Atalay Yörükoğlu, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı, 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1985.

kız ve erkek birlikte eğitimi çok ciddi önemli bir davadır. Kızları bir yana erkekleri bir yana ayırarak, kurumu kafes haline getirmek asla doğru değildir”⁶

Bugün okullarda çocukların Bonzai vb. maddelere sapması, şiddete yönelmesi, toplumda erkeklerin kadınlara şiddet uygulaması ve tecavüz olaylarında, çocukların ve gençlerin, ruh sağlığı yerinde, erişkinler olarak yetişmesini sağlayacak bir eğitim görmemelerinin payı büyüktür. Eşineğitim, birbirlerine önce kardeşane bakabilen, birbirlerinden korkmayan, birbirlerinden nefret etmeyen, birbirlerine kötülük yapmayan kız ve erkek insanlar olarak yetiştiren sağlıklı bir eğitimidir.

Enstitülerde Küme Düzenlemesi ve Küme Evleri

Enstitülerdeki küme düzenlemesi, eğitimde yeni bir örnekti. Kurum ne kadar geniş, ne kadar kalabalık olursa olsun, öğrenci öncelikle kendi kümesinin öğrencisiydi. 30-40 kişilik kümenin bir kümebaşı öğretmen, öğrencilerin seçtiği bir küme başkanı olurdu. Öğretmen evleri de içinde olan, ayrı küme evleri yapılıyordu. Bu yolla öğrencilerin gereksinmelerinin karşılanması, gelişimlerini izlenmesi Kümebaşı Öğretmenle sağlanıyordu. Kimi zaman çalışmalar kümeler yoluyla yapılıyordu. Fay Kirby bu düzenlemeyi enstitülerdeki demokratikleşmenin çekirdek birimleri olarak görüyordu.

Öğrencilerin Yönetime Katılması, Yetki ve Sorumlulukları Paylaşması

Çok geniş iş alanları, birçok birimi çeşitli programlara sahip ve üretici eğitim içinde olan bu kurumları bir müdür, iki yardımcıyla, hatta daha fazla atanmışla bile yönetmek olası değildi. Kaldı ki bu da yapılmak istenmiyordu. Tonguç, müdürlere yazdığı mektuplarda tüm işleri kendi ellerinde toplamak yerine, her öğrenciye ve öğretmene gerekli yönetim ve nöbet işleri verilerek, Enstitüyü onlarla yönetmelerini öneriyordu:

“Köy Enstitülerinin iç yapısında öğrencilerin yönetime katılması, kendi kendini yönetmesi ilkesine dayanan bir gelişim sağlanacaktır. Bunu gerçekleştirmek için müdürler, öğretmen ve öğrencilere amacımızı topluca açıklayacaklardır. Çeşitli çalışma alanlarındaki işlerin yönetimini öğretmen ve öğrenciler birlikte ve nöbetle yerine getireceklerdir.”⁷

Her öğrenci, başkanlık ve nöbetçilik görevleri de alarak, tüm çalışmalarda yetki ve sorumluluk yüklenerek öğretmenler gibi onlar da eğitimin etkin insan ögesi oluyordu. Oysa klasik okul, eğitimin gerçek insan ögesi olarak sadece atanmışları görür. Enstitülerde öğretmen öğrenci birlikte çalışma, birlikte yönetme, dersleri birlikte yürütme, işbirliği, söz hakkını ve eleştiri kültürünü de birlikte getirmiştir.

Özgür Okuma Saatleri ve Okuma Alışkanlığı Kültürü

Günümüzde okuma alışkanlığının iyice azaldığının, bunun sorumlu kişilerin ve eğitim kurumlarının derdi olmadığına ayırımına varanlar; Köy Enstitüleri'nde kitabın herkesin elinden nasıl olup da düşmediğine, dünya klasiklerinin elden ele dolaşmasını, İnönü Savaştepe Köy Enstitüsüne gittiğinde iş alanında çalışan kız öğrencinin azık torbasından Antigone kitabının çıkmasını merak ediyorlar. Bunun nasıl olduğunu, Tonguç'un Enstitü müdürlerin yazdığı mektupta yer alan şu sözleri yeterince açıklıyor sanıyorum: “Şartlar ne olursa olsun, mevsim hangi mevsim bulunursa bulunsun öğrencilere her gün serbest okuma yaptırılacaktır”.⁸ Tonguç bununla yetinmeyerek, öğretmenlerin yılda en az yirmi dört kitap okumasını, bunların yarısının meslek

⁶ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüleri Yılları, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s.35

⁷ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüleri Yılları, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990.

⁸ İsmail Hakkı Tonguç, Agk.

kitabı olmasını ve yaptıkları özetlerin raporla bakanlığa bildirilmesini istiyordu. Okuma alışkanlığı olmayan öğretmenlere sahip enstitülerde hayatın duracağını söylüyordu. Başka bir mektupta Tonguç, artık her enstitünün büyük modern kütüphanelerini kurması gerektiğini vurgular.

Eğlenti Günleri ve Eğlence Kültürü

Tonguç, enstitülerde günlük ders ve işlerde, nöbette ve yönetmede yorulmuş olan tüm öğretmen ve öğrencilerin eğlenmek gereksinimi de olduğunu, bunun için en az 15 günde bir toplu eğlentiler düzenlenmesini öneriyor. Ancak eski okul kültürünün etkinliği olan müsamerelerin enstitülerde yapılmamasını istiyor. Bu etkinliği öğretmenlerin yönetip hazırladığını, çok zaman aldığını, çok az öğrencini etkinleştirdiği amatör gösteriler olduğunu belirtiyor. Enstitülerde hazırlık yapılmadan düzenlenen toplu eğlenti günlerinde her öğrencini kendinde var olan bir yeteneği ortaya koyacağını, ya da toplu oyunlar vb. etkinlikler sergilenebileceğini söylüyor.

Köy Enstitüleri'nin eğlence günleri gerçekten de çok güzel bir şenlik olurdu. Çünkü orada öğrendiğimiz ulusal oyunlar, türküler, öğrenci şiirleri köylerden getirdiğimiz çeşitli oyunlar eğlence günlerinde sergilenirdi. İlk günlerde öğretmenler bize katılmakta çekimser kalsalar da, giderek onlar da bizim kadar eğlenmeye başlamışlardı. Güzel sesli öğretmenler, güzel oyun oynayanları, şiir okuyanları alkışlarla ya da "isteriz" sözleriyle oyuna şarkıya davet ederdik. Aksu Köy Enstitüsü'nde sonradan müdür olan Eğitimbaşı Halil Öztürk, çok güzel Köroğlu oynardı. O Köroğlu'na kalktı mı, tüm öğrenciler de ayaklanır, yorulunca ya kadar Köroğlu oynarlardı. Kimi zamanda herkes oyunu bırakır hayranlıkla onu izlerdi.

Müzikli Ulusal Oyunlar Eğitimi ve Kültürü

Enstitülerde her sabah topluca oynanan ulusal oyunlar, öğretmen ve öğrenciler için, bulunmaz bir fırsattı. Eski okul kültüründe yabancı kaynaklı rontların yerini, Köy Enstitüleri'nde kendi kültürümüzün yarattığı söylemler, ritim ve müzik almıştı. O ulusal oyunlarımız, her bölgenin sesini sözünü ritmini, kıvraklığını, ağırbaşlılığını taşıyan kendi kültürümüzün yarattığı sanatsal güzelliklerdi. Örneğin Doğu'nun oyunları horonları Batı'da, Ege'nin zeybekleri Doğu Anadolu'daki Enstitüler'de bile oynanırdı. Karadeniz Horonu çok ünlüydü. Ancak enstitülerde göbek atma gibi alaturka ritim ve davranış sergileyen oyunlar ve şarkılar yasaktı. Öğretmenler köylere gidince, bu oyunları modernleşmiş olarak köylere yeniden taşıyorlardı. Ulusal oyunlar zaten halkın bağrından çıkmış oyunlardı. Ankara Stadyumu'nda ilk kez Hasanoğlu Köy Enstitüsü ekibi ulusal oyunlara durduğunda, izleyiciler şaşkına dönmüş, halkımız orada kendi kültürüyle böyle bir düzeyde kavuşmanın sevincini yaşamıştı.

Çevre Düzenleme ve Çevre Kültürü (Ağaç Kültürü vb)

Köy Enstitülerinin dayanaklarından biri çevrecilikti. Doğayı bozmadan çevreyi güzelleştirmek, toprağı verimli hale getirmenin çiçek yetiştirmenin ağaç dikmenin derslerini görüyor, işlerini yapıyorduk. Boş toraklar üstünde kurulan enstitüler bu yolla kısa sürede uygar eğitim kurumlarına dönüşmüştü. Ancak her şey bilinçle, planlı olarak yapılıyordu. Tonguç Enstitü müdürlerinden birine, binaların çevresindeki yapay çimlere hemen sökerek, yerine ağaçlar dikilmesini, ağaçların bakımı görevlerinin öğrencilere verilmesinin, bizim iklimimizin çime değil, ağaç gölgesine gereksinimi olduğunu yazıyordu. Köy Enstitülü öğretmenlerin ve öğrencilerin, Anadolu'nun ot bile zor biten yerlerinde oluşturdukları korular, aradan geçen 75 yıla rağmen bugün ulu ağaçlar oldular.

Teknoloji Kullanma Eğitimi, Alışkanlığı ve Kültürü

Köy Enstitüleri'nin kurulduğu yıllarda köylüler, saban demiri kırılınca onarmayı dahi bilmiyorlardı. Bu nedenle Enstitü programında demircilik ve motorculuk dersleri vardı. Enstitü'ye gider gitmez biz öğrencilere bisiklet ve motor kullanma öğretilmişti. Motor ve makinenin kullanılmasıyla ilgili alışkanlıkları ve kültürünü kazanmış, kullandığımız araçların onarımını öğrenmiştik. Bunları iş içinde kullanıyorduk. Bu bilgilerin, köy okullarında da çocuklara ve halka öğretilmesi amacı vardı. Tonguç, eğitimde böyle dersler olmasına şaşırınlara da yanıt olacak şu sav sözü yazıyordu Enstitü müdürlerine: “Motoru makineyi köy okullarının oyuncağı yapacak kadar Köy Enstitülerinde teknik eğitime yer verilecektir.”⁹

Bugün Türkiye motorize olmuştur, üretmese de durmadan teknoloji satın alıyor. Halkı bunlara özendiriyor. Ama eğitimde, okullarda tekniğin teknolojinin alt alışkanlıklarını ve kültürünü kazandıracak dersler kurslar yok. Bu nedenle teknoloji kazaları, trafik kazaları tüpgaz ve doğalgaz kazaları başını alıp gidiyor.

İmece ve Ekip Düzenlemesi, Paylaşma ve Dayanışma Kültürü

Köylerde zor günlerin dayanışma kültürü olan imece alışkanlığı, Enstitülerde modern bir dayanışma yöntemi olarak, zor olan olmayan işlerde hep kullanılmıştır. Örneğin Hasanoğlan Köy Enstitüsü kurulurken, öteki Enstitülerden gelen ekipler imece ile binaları hemen yapıp, kurumun bir an önce açılmasını sağlamışlardı. Köy Okullarının yapımında da Enstitülerden giden ekipler yanında, halk imecesiyle okullar bir an önce bitirilirdi. Öte yandan depremden hasar gören Enstitülere ve köylere Enstitü ekipleri yardıma koşuyordu.

İş Kültürü, Vicdan ve Ahlak

İş eğitimi üstüne temellenen bu kurumlarda “İş” sadece bir yöntem değil, felsefi, kültürel ve ahlaksal bir anlam taşıyordu. Yapılan iş hangi iş olursa olsun, güzel olmalı, sağlam olmalı, işe yaramalıydı. Bunlar iş ahlakının gereği idi. Bu bağlamda işi yarım bırakmak, savsaklamak, sağlam yapmamak, işe hile karıştırmak, vicdansızlık ve ahlaksızlık olurdu.

Tutumluluk Alışkanlığı ve Kültürü

“Eski okulda” kutlanan yerli malı ve tutumluluk haftası iki yönden de Enstitülerde yaşam biçimine dönüşmüştü. Birincisi derslerde ürettiklerimiz; beslenmemize ve giyinip kuşanmamıza büyük destek oluyordu. İkincisi de, kurak geçen bir yılı ve İkinci Dünya Savaşı koşullarının yarattığı kıtlığı, üretici eğitim yoluyla aşırıyorduk. İnönü, Aksu Köy Enstitüsü'ne geldiğinde, biz tezgâh dokurken başımıza dikildiğinde, üstümüzdeki kareli mavi giysilerimizin benzerini dokuduğumuzu görünce şaşırılmış, yanındakilere “bakınız, dokuyorlar, dikiyorlar, giyiyorlar” demişti. Tutumluluk kültürünü benimsetmek için, derslerde ve eleştiri toplantılarında ne çok tartışmalar yapılırdı.

Güzellik Eğitimi ve Kültürü

Köy Enstitülerinde eğitimin bir ayağının güzel sanatlar kültürüne dayandığı biliniyor. Bunda amaç sanatçı yetiştirmek değil, sanatın inceliğini güzelliğini eğitimde kullanarak kişiliklerin zenginleşmesini incelmelerini sağlamaktı. Kuşkusuz bu arada öğrencilerdeki yetenekleri de ortaya çıkarmaktı. Tonguç, güzellikten söz etmeye daha Enstitüler kuruluş sırasında iken çadırlarda

⁹ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüleri Yılları, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990

Resim 1: Cumartesi toplantısı.

barakalarda yaşarken söz etmeye başlıyor. “Çadırların çevresine, barakaların önüne çiçek dikiniz, masalara örtü üstüne çiçek koyunuz” diye yazıyor. Daha sonra yeniden yazıyor, Enstitülerde epey yol alındığını, artık her şeyde güzellik aradığını söylüyor. Kuşkusuz ileriki yıllarda her şey bolluyor, her yer çiçeğe güzelliğe kesiyor. Heykeller dikilmeye başlıyor. Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü’nün Yapı ve Güzel Sanatlar Kolu öğrencileri, derslerde yaptıkları heykel ve rölyeflerle yolları bahçeleri parkları donatmışlardı. Dahası Enstitü’nün girişine, çalışkanlığın, üretici eğitimin ve bereketin simgesi olan dev gibi bir “Tohum Eken Köylü Heykeli” yapmışlardı. Sadece bu alan değil, tiyatro ve müzik kültürü, folklor araştırmaları Enstitülerde önemle yer alırdı. Enstitüde öğrenciyken, opera ve konserlere gitme, iyi filmleri kaçırmama alışkanlığımız vardı.

Güler Yüzlü Disiplin Alışkanlığı (Özgüven ve Özdenetim Kültürü)

Zengin ve çok yönlü eğitim ortamında yetişen, kendini yönetmeyi bilen, kurumun yönetiminde, nöbetçilik ve başkanlık görevleri alan, ders ve çalışmalarını üretim içinde yapan, atölyeleri ve üretim işlerini yöneten öğrencilerin, disiplinsizlik yaratmaya ne zamanları, ne de niyetleri olurdu.

Eğitim kültürü elbette sadece bu örneklerle açıklanamaz. Ancak bu makalenin sınırları içinde verilen örnekler yeterli sanıyorum. Konuya Eğitim Bilimi açısından bakıldığında, her yönüyle en az elli yıllık bir sıçrama yaratan Köy Enstitüleri’nin, “Üretim İçinde Eğitim Öğretim” uygulamasında uç veren yukardaki ve benzer demokratik değerlerin kimileri gelişmiş Batı toplumlarının eğitiminde bile yoktu. 1968’de Avrupa’da patlak veren ve tüm dünyaya sıçrayan öğrenci hareketi, başta sadece yönetime katılma ve söz hakkı içindi. Kendilerine bu haklar verilmediği

için öğrenciler üniversitelerini yakıp yıkıyorlardı. Hareketin liderlerinden Almanya’da Kızıl Rudi, Fransa’da Sorbonlular, tüm gençliği etkilemişler, bu yüzden hapse girenler olmuştu. Kuşkusuz bizim 68’lilerimiz de çoktu, onların da demokratik istekleri vardı. O günlerde, TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) Eğitim Şurası konularını saptarken, Köy Enstitüleri’ne büyük emek ve gönül vermiş olan öğretmenimiz, değerli kültür adamı Sabahattin Eyüboğlu bize, “Görüyorsunuz, 25 yıl önce Köy Enstitüleri’nde öğrenci iken sizin yaşadığınız yönetime katılma ve söz hakkı için Batılı öğrenciler bugün okullarını yakıp yıkıyorlar. Konularınızdan biri bu olmalı” demişti.

Enstitü Toplantıları ve Eleştiri Kültürü

Yukarda da değinildiği gibi tüm çalışmalara, nöbetlere katılan, öğretim sırasında öğretmenlerle hep el ele yanyana olan öğrencilerin en az yönetici ve öğretmenler kadar söz hakkı olacağı doğaldı. Tonguç’un enstitü müdürlerine yazdığı mektuplardan birinde yer alan şu sözler bu işin nasıl başladığını da göstermektedir: “Enstitü işleri, en az 15 günde bir, bütün öğretmen ve öğrenciler bir araya gelerek konuşulur. Çalışmalara, bakanlıktan gönderilen direktifler de göz önünde tutularak verilen kararlara uygun olarak yürütülür.”¹⁰

Sözlük anlamında eleştiri, bir konuyu, bir insanı bir yapıtı doğru ve yanlış yanlarıyla, yeterli yetersiz yönleriyle inceleyip, daha iyisi için bir çeşit önerme ya da somut öneri anlamı taşır. Köy Enstitüleri söz konusu olduğunda, Enstitü toplantılarında öğrencilerin birbirlerini, dahası yönetici ve öğretmenlerini de demokratça eleştirebilmeleri, hatta kimi durumlarda eleştiren öğrenciye teşekkür bile edilmesi, olmayacak bir şey gibi görülüyor. Kuşkusuz bunun nedenlerinden biri günümüz ortamında ve okullarda insan ilişkilerinde gittikçe artan şiddet, hırçınlaşma ve despotlaşma gibi davranışların da etkisi bulunmaktadır. Ancak Enstitülerdeki eleştiri kültürü, yönetici öğretmen ve öğrencilerin her birinin eğitim yaşamının bir ucundan tutan, başarıya ve başarısızlığa ortak olan, yetki ve sorumlulukları paylaşan kişiler olarak, söz hakkı da doğması nedeniyle ortaya çıkan demokratik bir sonuçtu. Yaşamı daha iyiye daha güzele götürmek için öğrencilerin, bireyler olarak kendi donanımları ve istekleri için ya da bir haksızlık karşısında yapılan bu eleştiriler kimden gelirse gelsin çok ciddiye alınır, kimse kimseye kızmaz ve küsmezdi.

Hafta sonlarında ya da on beş günde bir yapılan enstitü toplantıları aslında o haftanın uygulamaları ve gelecek hafta yapılacaklar üstüne ortak akıl yürütme toplantılarıydı bir bakıma. Eğitim yaşamında herkesin ortak yetki ve sorumluluğu olduğu için yapılanların iyi ve kötü yanlarının, eksiklerin yanlışların konuşulması doğal olarak eleştiri niteliği taşıyordu. Akademik, sosyal ve kültürel yaşamın, üretim yaşamının daha iyi olması, öğrencilerin daha iyi yetişmesi, daha iyi bakımı için bu toplantılarda herkes söz alabilir, gözlem ve görüşlerini dile getirebilir, eleştiride bulunabilirdi. Eleştirilerin en belirleyici yanı, kimsenin kırıncı incitici konuşmaması, herkesin birbirine saygılı sevgili olmasıydı. Yanlışlar eksikler hiç çekinmeden dile getirilirken kimse kimseden korkmaz ya da öğretmen notumu kırar kaygısı taşımaz, eleştirdi diye kimse kimseye garez olmazdı. Dahası eleştiri toplantısının ardından çoğunlukla o akşam, güle oynaya eğlence gecesi başlardı.

Aksu Köy Enstitüsü’ne ilk gittiğimiz yıld (1942). Öğretmenler bizim özel dolaplarımızı yoklamışlar, üstelik yardım için iki öğrenciyi de yanlarına almışlardı. Onlardan biri bendim. Buna bütün öğrenciler çok kızıp, bize de çıkıştılar. O haftaki Enstitü toplantısında çalışmalarla ilgili görüşmelerden sonra, öteki kümeden öğrenci Osman Kurşun söz alıp enstitü müdürüne: “Direktörüm, bize sorulmadan dolaplarımız niçin arandı?” dedi. Direktörden önce onların Kümebaşı öğretmenleri Zarif Tuncay, “Çocuklar, Müdür bey aslında buna karşı çıkmıştı. Eskiden öğretmen

¹⁰ Pakize Türkoğlu, Tonguç ve Enstitüleri, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s. 368

okullarında böyle yapılırdı. Bu yanlışı biz öğretmenler yaptık” dedi. Başka bir öğrenci, “Öğretmenim ama arkadaşımız ne arandığını sordu, bunu hepimiz merak ediyoruz” dedi. Osman yeniden konuştu: “Öğretmenim, hani burası eski okul değildi, her şey aramızda açıkça konuşulacaktı. Kaybolan bir şey mi vardı, ya da sigara mı arandı dolaplarımızda? Sorsanız söylerdik” dedi. Öğrenciler arasında kimsenin sigara içmediğini, kendisinin ilkokuldan sonra köyde alıştığını, ama Enstitüye gelince bıraktığını, arada bir zorlanınca içtiğini, ama kimseye göstermediğini, bundan sonra asla denemeyeceğini söyledi. “Ama öğretmenlerimiz de bizim karşımızda gelişigüzel sigara içmemeli” diye ekledi. Buna kimi öğretmenler gülümsedi, kimileri çok şaşırıldı. Müdürümüz Enstitü toplantılarında çok konuşmaz, sözü çoğunlukla yardımcılarına bırakırdı. Ama bu konuda konuşmuştu. Dolap yoklaması için Osman’ın sözlerinin çok doğru olduğunu, bundan sonra Enstitü’de asla böyle şeyler olmayacağını, tüm sorunların toplantıda konuşulabileceğini, dolaplarımızdan hiçbir şey çıkmadığını söyledi. Osman’ın sigara konusundaki dürüstlüğüne inandığını, sorunuyla kısa sürede baş edeceğini umduğunu, kümebaşı öğretmeniyse her şeyi açıkça görüşmesini önerdi. Öğretmenlere uyarısının da doğru olduğunu, başta kendisi bunu duyduklarını söyledi.

Başka bir toplantıda İnşaat Öğretmeni Durmuş Gök, inşaatlarda çok çivi ziyan edildiğini, yerlere düştüğünü, eğilip atıldığını, oysa savaş nedeniyle çivinin karaborsada olduğunu, bulunsa da çok pahalı olduğunu söyledi. Bizim kümeden bir öğrenci kalktı, “Arkadaşlar, açıkçası ben bunu yapıyorum, çatıya çıkmışım, çivi eğiliyor, onu atıp yenisini alıyorum, yere düşüyor bakmıyorum, bir çivi için düşmeyi göze alamam” dedi. Başka bir öğrenci, “Arkadaşın sözleri yanlıştır. Madem çivi çakmayı bilmiyorsun, çatıda ne işin var?” dedi. Ustalaşmayanların böyle işlere özenmemesini önerdi. İnşaat öğretmeni, Necati’nin doğru söylediğini, öğretmen olarak kendisinin kimseyi çatıya zorlamadığını, öğrencilerin de çatı için kendisini zorlamamasını istedi. Çatıda ustaöğreticilerin bulunduğunu, öğrencilerin ustaya yardım için çatıya çıktığını anlattı. Küçük sınıflardan bir öğrenci, yukardaki inşaattan arkadaşıyla birçok çivi topladıklarını başkana verdiklerini anlattı. İnşaat başkanı onu doğruladı. O gün karar verildi: İnşaat alanında dersi olan kümeden biri çivi toplama nöbetçisi olacaktı. Sadece öğretmenin görevlendirdiği kişiler inşaat ustasıyla birlikte çatı gibi yerlerde çalışacaktı. Bu konu ikinci toplantıda yine konuşuldu. Eğilen çivilerin düzeltilip yeniden kullanıldığı anlatıldı. İnşaat öğretmeni konuya gösterilen önemden dolayı öğrencilere teşekkür etti. Basit gibi görülen bu konular, sadece konuşanları değil, Enstitü topluluğunu yakında ilgilendirir ve önemsenirdi. Benzer bir çivi konusu, Gönen Köy Enstitüsü çıkışlı Fakir Baykurt’un anılarında da geçiyor.¹¹

Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü Bölümü öğrencisi iken 1946 yazında Aksu Köy Enstitüsü’ne staja gitmiştik. Enstitü müdürü Halil Öztürk o yıl ataman yeni öğretmenlere veda konuşması yaparken köyde halkla ilişkilerde “muhtarın çocuğunu biraz gözetirsiniz gibi şaka yollu bir söz söylemişti. Stajyer arkadaşım Cavit Binbaşıoğlu yerinden kalkıp, müdür beyin yanlış konuştuğunu, yeni öğretmenlerin ne yapacaklarını nasıl davranacaklarını böyle kulaktan dolma sözlerle değil yasaları yönetmelikleri iyi inceleyerek seçmelerini söyleyerek müdür beyi eleştirdi. Okurlara bu kadarı fazla gibi gelebilir! Ama Halil Öztürk tam anlamıyla demokrat, insana önem veren bir eğitim yöneticisiydi. Yeniden söz aldı, “Arkadaşlar, görüyorsunuz boynuz kulağı geçti. Cavit’in söyledikleri doğru, öyle yapın” dedi.

Köy Enstitülerinde eleştiri kültürünü temellendiren etkilerden biri Tonguç’un Enstitü müdürlerine yazdığı mektuplarda görülür. Tonguç, enstitülerde gördüğü olumlu çalışmalarını müdürlere sevgiyle yazıp teşekkür ederken, öte yandan eksikleri ve yanlışları da eleştirip, ayrıntılar üstünde bile duruyor, önerilerde bulunuyor. Ayrıca, öğretmenlerden, öğrencilerden, hatta köylülerden

¹¹ Fakir Baykurt, Köy Enstitülü Delikanlı, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Resim 3: Kovanlar

arada bir kendisine gelen şikâyet mektuplarına verdiği yanıtta, ‘bunları Enstitü toplantılarında açıkça anlatın’ diye yazıyor. Bu mektuplarda elbet kendi eleştirileri de yer alıyor: “Yapılan işler azımsanacak değildir. Bunların meydana gelmesinde hepimizin payı var. Fakat iş kurumun manevi cephesini kurmaya gelince yapılan hatalar da inkâr edilemeyecektir. Mesela öğrencilerin maddi ihtiyaçlarının en önemlileri temin edilmeden -elbise banyo, çamaşır gibi- sizlerin pedagojik dediğiniz hareketleri ön plana almak, zorla da olsa onları tatbika çalışmak asla gidilecek yol değildir. Reform mutlaka tedrisat sahasında olmaz, başka alanlarda da reforma muhtaç birçok konu var. Onların yapılması zorunlu ise mutlaka yapılmalıdır.”¹²

Tonguç’un “Mektuplarla Köy Enstitüleri” kitabı, benzer eleştiri ve önerileriyle dolu.

Yine Aksu Köy Enstitüsü’nde benim de tanık olduğum şöyle bir olay geçti: O yıl enstitü, yakındaki Boztepe köyünde kiraladığı epeyce büyük bir alana mısır ekmişti. Amaç tarım dersleri olmakla birlikte, bir nedeni de İkinci Dünya Savaşı yıllarının karneli ekmek sıkıntısını azaltmaktı. Enstitü’nün fırını olduğu için ekmek unuyla mısır unu karıştırılıyordu. Tarladan çok iyi ürün alınmış, gerçekten de Enstitüde ekmek sıkıntısı kalmamıştı. Bu iş öteki yıl da sürecekti. Ancak köyden birisi Tonguç’a mektup yazarak, tarlaya tarım dersine gelen kızlı erkekli Enstitü öğrencilerine bakarak, komşu tarladaki pamuk toplayıcı kadınların kızların yüzü gözü açıldığı gibi şeyler yazıp Enstitü’nün bu tarlayı ekmemesini ister. Tonguç köylüye Enstitüye gidip bu konuyu Cumartesi toplantısında anlatmasını, Enstitü müdürüne de onu bu toplantıda konuşturması için mektup yazıyor. O günkü toplantıya o köylü ile Boztepe Muhtarı da gelip aramıza oturmuşlardı. Müdür Bey anlattı konuyu, hepimiz dikkatle dinledik, çok şaşırdık, kim ne konuşacak diye birbirimize baktık. Tarım öğretmeni Ahmet Tamer, “biz orada iş yapıyoruz, ama tarım dersindeyiz. Kız öğrenciler oraya sadece bir kez mısır toplama döneminde gitti. Amcaların tarlasında da kadın erkek birlikte çalışıyorlar, kimi zaman bizim çocuklara su veriyorlar, biz de onlara mısır veriyoruz” dedi. Tarım Başkanı öğrenci söz aldı, “Amcalar baltayı taşa vuruyor. Biz orada köylüye iyi bir tarım örneği gösterdik. Ekilip biçilmeyen yeri verimli bir duruma getirdik. Biz burada öğrendiklerimizi köylüye öğretmek için okuyoruz. Bizi istememek yerine, kendi tarlalarını da verime durdurmak için bizden yardım istemelerini beklerdik” dedi. O sırada bizim sınıftan Huriye Gürel söz almak isteyince herkes ona baktı. Atak bir kızdı Huriye! Büyük sınıftan kızlar oraya hiç gitmemiştik. Ne söyleyeceğini merak ediyorduk: “Arkadaşlar, doğrusu ben amcalara gücendim. Şimdi burada kız erkek oturup sorunlarımızı konuşuyoruz. Siz amcalar da aramızdasınız. Bizim köyde de böyle birlikte oturulur. Bunda ne kötülük var? Biz sizden bize kötülük geleceğini düşünmüyoruz. Sizin düşünmenize de üzülürüz. Kötü olan cahilliktir. Biz burada çocuklarınızın, hatta sizin de öğretmeniniz olmak için okuyoruz. Bir an önce okulun bitmesini istiyoruz. Belki birimiz sizin köye atanacağız. Ama bizim için iyi şeyler düşünmenizi, bizi dört gözle beklemenizi isterdik” gibi sitemli sözler edince herkes amcalara baktı. Muhtar olan yerinden fırladı: “Hanım kızım, sizler bizim dünya ahret kardeşimiz, öz çocuğundan ileri evlatlarımsınız. Siz daha öğretmen olmadan, bugün burada bize iyi bir ders verdiniz. Köyde herkese anlatacağım. Bu arkadaşı da akrabaları

¹² İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüleri Yılları, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990

kandırmış, ‘Enstitü buradan giderse biz ekeriz’ demişler. Oysa orası verimsiz bir yerdi gerçekten” dedi. Öteki de kalktı, “Biz cahiliz, ben cahillik ettim af ola” dedi. Adeta ağlamaklı oldu. Toplantılarımıza gelip konuşmalarımızı dinlemek akıl almak istediğini, müdür beyin müsaade etmesini söyledi, herkesi gülümsedi ve onu alkışladı.

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin yazdıkları, anlattıklarında daha güzel eleştiriler çok var. Ama bu yazıya sığdırmak olası değil. Özellikle Rauf İnan’ın müdürlük yaptığı Çifteler ve Hasanoğlan Köy Enstitüsü çıkışlılar, çok çarpıcı eleştiriler anlatırlar. Çifteler Köy Enstitüsü çıkışlı yaşlı öğretmenlerle yapılan konuşmalardan hazırlanan bir kitabın editörü Doç. Dr. Kemal Yakut, öğretmenlere bu konuyu, “Ünlü Cumartesi toplantılarında siz de konuşur muydunuz?” diye soruyor.¹³ Rauf İnan, Enstitülerde eleştiri günlerini çok önemseyen, kendisi de eleştiren bir pedagog, çalışkan bir eğitim yöneticisiydi. Dönemin Cumhurbaşkanı İnönü, Çifteler Köy Enstitüsü’ne konuk olduğunda, yemekte ona karpuz verildiği halde öğrencilere incir tatlısı verilmesini eşitsizlik sayan öğrenci İhsan Güvenç, bu görüşlerini eleştiri gününde dile getiriyor. Herkes müdürün ne söyleyeceğini merakla bekliyor. Rauf İnan, “Arkadaşınız doğru söylüyor. Burada kimseye ayrıcalık tanınmaz. Ama İnönü şeker hastası olduğu için öyle yapmak zorunda kaldık” diyor. Konu hastalık olduğu için İhsan Güvenç özür diliyor. Talip Apaydın’ın anılarında yazdığına göre de, aslında İnönü yemek masalarını dolaşırken Talip’in incirlerinden birini alıp ağzına atarak perhizi bozmuş.

Çifteler çıkışlı Mustafa Demirci anlatmıştı: Bir öğrenci istenmeyen, beklenmeyen bir davranış yapmış ama kim olduğu bilinmiyor. Önemli olmalı ki Rauf İnan bu olayı hem öğrencinin kişiliğine hem de Enstitüye vereceği zarar yönünden eleştirip ortaya çıkmasını istiyor, o kişi bunu sırtında ağır bir yük gibi taşıyacağını, üstelik bu davranışıyla Enstitüye de zarar vereceğini söylüyor. En iyisi toplantıda çıkıp “ben yaptım, yanıldım diyebilmeli”, bunu yapamazsa odasına gelip kendisiyle rahatça konuşabileceğini, daha olmazsa mektup yazıp masasına bırakabileceğini söylüyor. Toplantıdan iki üç gün sonra odasına gelen bir öğrenci, o kişinin kendisi olduğunu, bunu toplantıda açıklamayı çok düşündüğünü ama o gücü kendisinde bulamadığını, ancak günün birinde yapabilecek duruma geleceğini anlatır. Rauf İnan ona bu davranışının da çok iyi bir seçim olduğunu, kötü alışkanlıklardan dönmenin insanı olgunlaştıracağını söyler. Bunu toplantıda müdür kendisi açıklar teşekkür eder, ama kim olduğu anlaşılmasın olay kapanır. O öğrenci ileri sınıflardan birine geçtiğinde Enstitü toplantısında konuyu kendisi tüm öğrencilere rahatça anlatır. Bu olayın önünü aydınlattığını, kendisini çok değiştirdiğini söyler o da müdüre teşekkür eder.

Eleştirel Bakış

Enstitülerde böylesine demokratik bir eğitim ortamında yetişen öğrenciler doğal olarak eleştirel bir bakış da kazanıyorlardı, bu bakış derslere, öğrenci yazılarına yansıyor. Bu öğrencilerden Kepirtepe Köy Enstitüsü’nde Mehmet Başaran, Çifteler Köy Enstitüsü’nde Saffet Çalışır, Düziçi Köy Enstitüsü’nde Hasan Turan, Ali Yüce, Kızılçullu Köy Enstitüsü’nde Haşim Kanar, Pazarcık Köy Enstitüsü’nde Ali Dündar vb. daha öğrenci iken toplumsal eleştiri içeren şiirler yazmaya başlamışlardı.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü’nde, derslerde, haftalık toplantılarda, kültür gecelerinde düşünce düzeyinde tartışmalar olurdu. Her Enstitü’den öğrencilerin yazılarının toplandığı “Köy Enstitüleri Dergisi”nde çıkan şiir öykü ve inceleme yazılarında böyle bir bakışın izleri vardı. O yıllarda Turan Aydoğan ve Cesarettin Ateş gibi şair öğrencilerin bu dergide çıkan, toplumsal eleştiri içeren şiirleri TBMM’de konu edilmişti.

Enstitülerin eğitim kültüründe önemli yeri olan yapıcı eleştiri kültürü, bu nedenlerle Enstitü çıkışlı öğretmenlerin meslek yaşamında belirleyici bir özellik olarak kendini göstermiştir.

¹³ Kemal Yakut (Ed.), Anılar ve İzlenimler Çifteler Köy Enstitüsü, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları, Eskişehir, 2014

Yeri geldiğinde müfettişe, kaymakama, muhtara, hocaya, ağaya kendi yapıcı görüşlerini rahatça bildirmişlerdir. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerinin yazdıkları anılarda benzeri çok örnek var. Bu yeni davranışları benimsemiş insanların, alışılmamış tavrı elbette günün amir memurları tarafından yadırganıyordu. Buna karşın, Köy Enstitülü öğretmenler, eleştirilerini bir yandan da sanat yoluyla yayın yoluyla hep sürdürdüler. Bunlardan en çarpıcı örnek, Mahmut Makal'ın 19 yaşında bir köy öğretmeni iken yazdığı ve sadece Türkiye'de değil dünyada da büyük yankı yaratan Bizim Köy kitabıdır. Yalnız o değil daha başka enstitülü yazar ve şairlerin de benzer yapıtlar verdiği biliniyor. Son olarak, Aksu Köy Enstitüsü ve Gazi Eğitim Fakültesi çıkışlı Mustafa Şanlı'nın, Kara Çadırdan Köy Enstitüsüne adlı kendi yaşamını anlattığı kitabı, böyle bir bakışla yazılmış ilginç anılardır.

Sonuç: Bugüne Eleştirel Bakış

Bu yazıya bugünü sığdırmak olası değil. Ancak kısaca değinmek gerekirse, eleştiri şöyle dursun, ülkemizde kimse kimseyi dinlemiyor, herkes bildiğini okuyor denebilir. Kimsenin kendinden başkasının görüşlerine, dileklerine ve önerilerine yer ve önem vermiyor. Bunun en çarpıcı örneklerinin politikacılar, yüksek yöneticiler arasında, TV ekranlarında, hatta TBMM'de görülmesi toplumda gerilim ve kamplaşmaya yol açıyor.

Örneğin Soma yıkımından önceydi, Manisa Milletvekillerinden biri, TBMM'de Soma maden ocağındaki tehlikeyi anlatıp öneri getirirken, en azından öteki Manisa milletvekillerinin ya da en azından teknoloji birikimi olan milletvekillerinin, hatta Enerji Bakanı'nın, particilik yapmadan konuyu meclise taşıyan arkadaşlarına teşekkür ederek, soruna hemen el koyulması gerekirdi. Oysa hükümet yanlısı vekiller bu hatırlatmaya topluca karşı çıktılar, susturdular. Teknolojinin böyle takışmalara dayancası olmayacağını söyleyen bir kişi biler çıkmadı ne yazık. Kısa süre sonra da Soma'da maden ocağı yıkımı patlak verdi. Suçlu ararken o milletvekillerinin sorumsuzluğundan söz edilmedi, edilse de yine kimse dinlemedi.

Eleştiri kültürü, daha iyiye, daha güzele ulaşmak için karşılıklı, birbirini dinleyerek, dinlediğini iyi anlayıp üstünde düşünen vicdanların tartışması davranışdır bir bakıma. Böyle bir durumda kimse kimseden incinmez. Bunun yerine kavga döğüş, şiddet, haksızlık, adaletsizlik, sindirme, gibi olumsuzluklar başını alıp gidiyor.

Toplumda gittikçe artan uzlaşmazlıkların, değer çatışmalarının bir nedeni, eğitimdeki bozulmanın, uzlaşmazlığın bir çeşit yansımasıdır denebilir. Öğretim Birliği yasının kazandırdığı modern laik eğitim programları zaman içinde din konularıyla doldurulması, eğitimi Osmanlı Döneminde olduğu gibi çok kanallı duruma getirmiştir. Böylece tüketiciliğe dayanan eğitim, ezberci duruma gelmiş, eğitim kültürünün yerini din kültürü almaktadır. Toplumda bunun kargaşası ve değer çatışmaları yaşanıyor denebilir.

Kaynaklar

- BAYKURT, Fakir (1999), Köy Enstitülü Delikanlı, Papirüs Yayınları, İstanbul
 KIRBY, Fay (1962), İmece Dergisi, Ankara
 TONGUÇ, İsmail Hakkı (1990), Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, Çağdaş Yayınları, İstanbul
 TONGUÇ, İsmail Hakkı (1998), Canlandırılacak Köy, 3. Baskı, KEÇEV, Ankara
 TÜRKOĞLU, Pakize (1998), Tonguç ve Enstitüleri, İş Bankası Yayınları, İstanbul
 TÜRKOĞLU, Pakize (2014), Kısa Süren Hasat 2. Baskı, önsöz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
 YAKUT, Kemal (Ed.) (2014), Çifteler Köy Enstitüsü Anılar-İzlenimler, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları, Eskişehir
 YÖRÜKOĞLU, Atalay (1985), Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı, 2. Gençlik, İş Bankası Yayınları, İstanbul

